

Мазяр М. Т.
помічник прокурора Кам'янка-Бузького району
Львівської області, юрист 3 класу

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Досліджуються нормативно-правові передумови впровадження у законодавстві України відновного правосуддя; аналізуються Кримінальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, інші нормативно-правові акти щодо можливості уповноважених органів застосовувати процедури медіації (примирення); визначаються колізії в законодавстві у сфері відновного правосуддя.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, примирення, правопорушник, потерпілий, слідчий, прокурор, відшкодування шкоди.

Останнім часом серед науковців та практиків все частіше можна зустріти думки про необхідність реформування системи кримінальної юстиції, нові підходи до розуміння мети кримінальної відповідальності.

Статтею 2 Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК України) одним з основних завдань кримінального судочинства визначено охорону прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть у ньому участь. Захист та відновлення порушених прав особи, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, заслуговують особливої уваги в контексті реформування системи кримінальної юстиції.

Загальносвітові принципи захисту прав людини у вітчизняному законодавстві знаходять своє відображення в підвищенні рівня захисту прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного. Проте значно меншою мірою це позначилося на статусі потерпілого, адже кримінальний процес недостатньо сприяє відновленню його прав, не створює умов для усвідомлення правопорушником наслідків вчиненого ним діяння, а також не виконує повною мірою основного завдання – охорони прав та законних інтересів громадян.

Обраний Україною шлях інтеграції до Європейського Союзу вимагає розробки та детального дослідження новітніх підходів до приведення вітчизняного законодавства у відповідність до європейських стандартів з урахуванням національних особливостей нашої країни. Як вбачається зі статті 3 Указу Президента України “Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів” від 10 травня 2006 р. № 361/2006 [6], кримінально-процесуальне законодавство України, незважаючи на деяке оновлення, не відповідає вимогам захисту прав людини відповідно до європейських стандартів.

Одним із заходів забезпечення справедливого, неупередженого та доступного судочинства в підрозділі 2.3 Програми діяльності Кабінету Міністрів України “Український прорив: для людей, а не політиків” від 16.01.2008 р. [5] визначено реформування судової системи з метою забезпечення розвитку процедури медіації (примирення).

Численні дослідження функціонування та результатів впливу на особу пенітенціарної системи дозволяють зробити висновок, що далеко не завжди

ув'язнення є засобом подолання злочинності та перевиховання осіб, які вчинили злочин.

Однією із концепцій у контексті реформування системи кримінальної юстиції та втілення у ній нових підходів до розуміння мети кримінальної відповідальності є концепція впровадження відновного правосуддя.

Процедура примирення підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) та потерпілого була предметом численних наукових досліджень вчених-процесуалістів, спеціалістів з юридичної психології, представників судової влади, і є досить дискусійною. Вивченням суті та основних аспектів проблеми примирення правопорушника та потерпілого займалися В. Землянська, І. Ємельянова, Н. Карпов, В. Маляренко, В. Нор, В.Тертишник, Т. Шевченко та ін.

Мета статті – дослідити вітчизняні нормативно-правові акти, що стосуються відновного правосуддя, виявити колізії у законодавстві, що перешкоджають його ефективному функціонуванню, визначити нормативно-правові передумови впровадження відновного правосуддя в Україні.

Указ Президента України “Про рішення РНБО України від 15 лютого 2008 року “Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів” від 08.04.2008 року № 311 визначає відновне правосуддя як форму правосуддя, основною метою якого є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочином або кримінальним проступком [3].

Іншими словами, мова йде про звільнення особи від кримінальної відповідальності за умови:

- 1) примирення винного з потерпілим;
- 2) усунення суспільно небезпечних наслідків, спричинених злочином.

Справа в тому, що відповідні підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності вже містяться у нині чинному вітчизняному законодавстві, зокрема:

По-перше – ст. 46 Кримінального кодексу України (далі КК України), яка визначає підстави та умови звільнення особи, що вчинила вперше злочин невеликої тяжкості, або необережний злочин середньої тяжкості, якщо вона примирилась з потерпілим та відшкодувала заподіяні нею збитки, або усунула заподіяну шкоду.

Порядок такого звільнення від кримінальної відповідальності передбачено ст. 8 КПК України, зокрема: слідчий за згодою прокурора, або прокурор вправі за наявності підстав, передбачених ст. 46 КК України винести мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності [1].

За наявності підстав, зазначених у ст. 46 КК України у справах, що надійшли до суду з обвинувальним висновком суд у судовому засіданні виносить постанову про закриття справи. Така постановка питання відповідає додержанню конституційного принципу презумпції невинуватості, адже мова йде про визнання особи винною.

Тут постає проблема протиріччя норм, зокрема: ст. 44 КК України містить імперативну норму, закріплену ч. 1: особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим кодексом, а також на підставі Закону України про амністію, чи акта помилування [2]. Аналогічні норми містяться і у ст.ст. 45, 46 (імперативні). Проте, згідно ст. 8 КПК України прокурор, а

також слідчий за згодою прокурора вправі за наявності підстав, зазначених у статті 46 Кримінального кодексу України, винести мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Тобто мова йде не про імперативне (безумовне) звільнення особи від кримінальної відповідальності, а про право слідчого за згодою прокурора, чи прокурора клопотати перед судом про звільнення такої особи від кримінальної відповідальності [1].

Аналогічна проблема міститься і у співвідношенні норм, закріплених ст. 45 КК України [2] та ст. 7-2 КПК [1], відповідно.

Говорячи про теоретичні проблеми звільнення особи від кримінальної відповідальності, неможливо обійти стороною проблеми практичні. Так, Постанова Пленуму Верховного Суду України №1 від 23.12.2005 року “Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності” передбачає обов’язкове закриття кримінальної справи у випадку, коли кримінальна справа, відповідно до ч. 1 ст. 27 КПК України, порушується не інакше, як за скаргою потерпілого у випадку примирення останнього з підсудним. Проблема тут полягає в наступному: ч. 2 ст. 27 КПК України не передбачає закриття кримінальної справи, порушеної за ч. 1 ст. 152 КК України (хоча порушення її можливе лише у випадку написання потерпілою особою відповідної скарги. Частини 3 та 4 ст. 27 КПК України передбачають, що у випадку вступу прокурора у справу приватного обвинувачення, чи порушення її прокурором, закрити таку справу за примиренням винного з потерпілим не можливо.

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16.04.2004 року “Про практику застосування судами України законодавства про злочини неповнолітніх” вказує на те, що повне відшкодування неповнолітнім шкоди і примирення з потерпілим є обставиною, що звільняє від кримінальної відповідальності, або обставиною, що пом’якшує покарання.

П. 21 передбачає активне залучення громадськості до розгляду справ стосовно неповнолітніх та виконання вироків та інших судових рішень щодо них [4].

Зазначена постанова рекомендує судам підтримувати діяльність тих громадських організацій, що ставлять за мету досягнення примирення між потерпілим та неповнолітнім, надавати таким організаціям відповідну інформацію і надавати підсудним інформацію про діяльність таких організацій, а також надавати обвинуваченим та потерпілим можливість звертатись до цих організацій (можуть бути враховані як підстави для закриття кримінальної справи, або пом’якшення покарання). Проблема полягає в тому, що діяльність таких громадських організацій не передбачена та врегульована нормами чинного законодавства. Тому постає закономірне запитання, чи повинна процедура примирення винного з потерпілим бути врегульована нормами кримінально-процесуального права, чи її проведення і надалі повинно залишатись за межами кримінального процесу?

А тепер повернемося до вже згадуваної концепції реформування кримінальної юстиції та правоохоронних органів, яка серед іншого передбачає запровадження процедури відновлення прав потерпілого і відшкодування завданої йому матеріальної і моральної шкоди у повному обсязі через комплексні процедури, фонди, розширення

цієї сфери, створення нових процедур, що сприяють досягненню мети правосуддя, залишення за прокурором вирішальної ролі в оцінці та спрямуванні ходу розслідування, підвищення процесуального впливу потерпілого як сторони обвинувачення на кримінальне переслідування, підтримання державного обвинувачення, припинення кримінального переслідування, доступу його до правосуддя, впровадження угод про визнання вини, розроблення процедури ювенальної юстиції, зокрема передбачення, що справи про злочини неповнолітніх розглядатимуться за участю народних засідателів чи присяжних, забезпечення правопорядку у співпраці з громадськістю, запровадження. Також дана концепція передбачає забезпечення правопорядку у співпраці з громадськістю, запровадження ефективного громадського контролю за діяльністю органів кримінальної юстиції.

У всьому цьому виникає проблема з угодами про визнання вини, адже визнання вини – це не цариця доказів.

Висновки. Проаналізувавши зазначені вище положення вітчизняних нормативно-правових актів у сфері кримінального судочинства, можна зробити висновок, що у чинному законодавстві України створено нормативні передумови запровадження та функціонування системи відновного правосуддя. Разом з тим, для подальшого ефективного функціонування цієї системи необхідно усунути протиріччя між нині чинними нормами права та деталізувати їх.

Використані джерела:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1961 – 1961 р., № 2, стаття 15.
2. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 29.06.2001 – 2001 р., № 25, стаття 131.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16.04.2004 року “Про практику застосування судами України законодавства про злочини неповнолітніх” // Вісник Верховного суду України від 01.05.2004 – 2004 р., № 5, стор. 4.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 23.12.2005 року “Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності” // Бізнес:законодавство та практика – 2006 р., № 7.
5. Програма діяльності Кабінету Міністрів України “Український прорив: для людей, а не політиків” від 16.01.2008 р. – Спосіб доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=n0001120-08>.
6. Указ Президента України “Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів” від 10 травня 2006 р. № 361/2006 // Урядовий кур’єр від 24.05.2006 – № 95.

Мазяр М. Т. Нормативно-правовые предпосылки внедрения восстановительного правосудия в Украине.

Исследуются нормативно-правовые предпосылки внедрения в законодательстве Украины восстановительного правосудия; анализируются Уголовный кодекс Украины, Уголовно-процессуальный кодекс Украины, другие нормативно-правовые акты относительно возможности уполномоченных органов применять процедуры медиации (примирения); определяются коллизии в законодательстве в сфере восстановительного правосудия.

Ключевые слова: *восстановительное правосудие, медиация (примирение), правонарушитель, пострадавший, следователь, прокурор, возмещение вреда.*

Maziar M. T. Normative legal prerequisites for the introduction of restorative justice in Ukraine.

Legal pre-conditions of restorative justice introduction in Ukraine are considered; the Criminal code of Ukraine, the Criminal justice code of Ukraine, other legal acts are being analyzed in relation to reconciliation procedures possibility of the authorized bodies; developments in legislation in the field of restorative justice are being determined.

Keywords: restorative justice, reconciliation, offender, victim, investigator, prosecutor, compensation.

Можайкіна О. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ПІДЛІТКІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Стаття присвячена вивченню проблем підлітків, які відносяться до групи потенційного ризику в суспільстві. Визначено напрямки діяльності державних та громадських організацій щодо профілактики відхилень у поведінці неповнолітніх.

Ключові слова: девіація, профілактика правопорушень, соціалізація особистості, підлітки, група ризику.

У числі процесів, що визначають соціальне благополуччя України в останні десятиліття, значне місце займає моральне виховання підлітків. Кардинальні перетворення, що відбуваються в усіх сферах життя нашого суспільства, помітно відбиваються на поведінці сучасних підлітків. Ламаються традиційні моральні стереотипи, які породжують в підлітковому середовищі різного роду негативні явища. Підлітки, як ніяка інша демографічна група, випробовують на собі тиск від нав'язуваних поведінкових догм, від відчуженості при вирішенні не лише глобальних соціально-економічних проблем, але і локальних питань, пов'язаних з власним життям.

Складна конфронтація підростаючого покоління з інститутами державної влади і управління, накладена на протиріччя процесу соціалізації в нових соціально-економічних і політичних умовах вилилася в різке збільшення числа підлітків з поведінкою, яка відхиляється від прийнятих норм. Ситуація, що склалася, спонукає вчених різних галузей знань вести дослідження по вивченню проблеми відхилень в поведінці неповнолітніх, а також здійснювати пошук досконаліших заходів її профілактики.

Сьогодні все більше загострюються протиріччя між:

- 1) гостротою проблеми профілактики асоціальної поведінки підлітків і недостатністю її розробки у вітчизняній науці;
- 2) між фактом реального існування асоціальної поведінки серед підлітків і розробкою комплексу моральних умов її профілактики.

Ці протиріччя визначили проблемне поле дослідження, що включає аналіз правового, соціально-педагогічного і психологічного аспектів морального виховання підлітків з ризиком асоціальної поведінки в українському суспільстві.